

INFLUENȚE ȘI TRADUCERI ALE LUI ADAM MICKIEWICZ ÎN LITERATURĂ ROMÂNĂ

I. C. CHIȚIMIA

În perioada romantismului, numărul poezilor a crescut în mod considerabil în marile literaturi europene. Totuși, datorită condițiilor și momentului, cite unul, în mod special, a întrunit sufragiul de a purta stindardul și de a reprezenta creația romantică revoluționară a poporului respectiv. Astfel, vorbind de romantismul francez, numele lui V. Hugo iese în primul rând în evidență. Byron reprezintă, prin excelență, romantismul englez, Pușkin întrușchipează romantismul literaturii ruse, de o tonalitate nouă. Romantismul polonez a debutat și a rămas concentrat în special în creația și activitatea lui Adam Mickiewicz, deși în perioada respectivă nu poate să fie neglijată cel puțin creația lui Juliusz Słowacki, după părerea mea, de valoare universală. Prețuirea și înțelegerea pentru Słowacki s-au manifestat cu mare întârziere, spre deosebire de Mickiewicz, care a avut un ecou european și a reprezentat magnific, în ochii lumii, literatura polonă, chiar din vremea sa.

Mickiewicz este promotorul romantismului polonez, lui se datorește desprinderea literaturii poloneze de clasicismul «luminilor» și înnoirea radicală a modului de creație și a mijloacelor artistice. Dar faima europeană a lui Mickiewicz, în vremea lui și peste vremea lui, se datorește și activității lui politice, în numele poporului polonez subjugat și în numele popoarelor oprimite. Cuvântul lui Mickiewicz a vibrat nu numai în poezie (și ea, de fapt, cu fond politic), dar și în articole de gazetă sau în dezbateri cu fond social-politic. Moartea tragică la Constantinopol, în 1855, în plină acțiune politico-militară, i-a perpetuat numele ca simbol de luptă, devenind prezent peste tot, adică un fel de Gustav-Konrad din propria sa creație.

După 1830, când Mickiewicz se stabilește la Paris, ca emigrant, se fac traduceri peste traduceri din opera lui, în diferite limbi europene, și se emit opinii asupra operei și asupra poetului¹. Numeroase și repetate sînt traduceri din diferite creații ale lui Mickiewicz în limbile franceză, engleză, italiană, germană, cehă, slovacă, sîrbocroată, maghiară, lituaniană, bielorusă, ucraineană, rusă etc. etc. Un răsunet deosebit l-a avut Adam Mickiewicz în țările Europei Centrale și sud-estice². Pregătirile și acțiunile legate de anul 1848

¹ Vezi Irmina Śliwińska, Wanda Roszkowska și St. Stupkiewicz, *Adam Mickiewicz, zarys bibliograficzny*, Varșovia, 1957, 354 p.

² Cf. I. C. Chițimia, în *Rsl*, I (1958), p. 134—135.

au crescut prestigiul lui Mickiewicz în ochii scriitorilor și luptătorilor democrați, care urmăreau să înfăptuiască libertatea popoarelor din această zonă.

În asemenea împrejurări, emigrația română la Paris a intrat în strînse relații de colaborare cu emigrația polonă, iar verbul înflăcărat al lui Mickiewicz din creațiile sau din lecțiile sale la Collège de France au impresionat profund pe tinerii români, așa cum mărturisește C. A. Rosetti în *Jurnalul* său, păstrat în manuscris la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.¹

Prin emigrația română de la Paris, prin răsunetul pe care Mickiewicz l-a avut în literaturile europene de circulație, acesta a devenit cunoscut și apreciat în țară la noi. Așa se explică faptul că în timp ce Mickiewicz ținea cursuri la Collège de France despre literaturile slave, cu ecou larg în Europa², Iosif Manu traduce și publică *Frăgmine din cărțile pribegiei a lui Mickiewicz*, în revista lui G. Bariț de la Brașov, «Foaie pentru minte, inimă și literatură», t. VI (1843), p. 117—119. Este aleasă pentru traducere, și nu întâmplător, cartea a V-a, care face, între altele, elogiul eroismului «cetățenilor» ce se jertfesc pentru patria lor:

«Adeseori vă spun vouă cum că sînteți între popoare civilizate, și că voi înșivă între ele vă civilizați; să știți însă că aceia ce vi grăiesc vouă despre civilizație, însuși ei nu știu ce vorbesc.

Cuvîntul «civilizație» înseamnă cetățenie, de la cuvîntul *civis* «cetățean». Și cetățean se numea omul care se jertfea pe sine pentru patrie, precum Șcevola, Curtie, Decie; și o asemenea jărfire se numea cetățenism»³.

Într-o traducere exactă, deși, probabil, nu direct din limba polonă și într-o limbă cu rezonanță veche, pasajul încearcă și are darul de a înflăcăra și mobiliza tineretul și poporul pentru lupta de eliberare.

Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego, prin tonul lor de cîntare psalmică și de înfățișare a suferințelor poporului polon au trezit un mare interes în Europa imediat după publicare la Paris (în 1832), fiind traduse, integral sau în fragmente, în limbile franceză (1833), engleză (1833), germană (1833), italiană (1834), sîrbocroată (1835), lituaniană (1836), maghiară (1839) etc.⁴, inspirînd la realizarea unor opere similare pe alți creatori, cum este, de exemplu, Lamennais cu ale sale *Paroles d'un croyant* (1833)⁵.

Nu poate surprinde atunci faptul că înainte de 1845 s-a tradus integral opera aceasta a lui Mickiewicz, sub titlul *Cărțile norodului leșăscu de la începutul lumii pînă la muncirea lui*. Pe ultima foaie a manuscrisului anonim, care se păstrează în Biblioteca Academiei sub cota 147, se precizează că acesta a fost dat la legat la 20 februarie 1845. Traducerea integrală în românește prezintă importanță, în primul rînd, pentru că traduceri integrale se făcuseră

¹ C. A. Rosetti, *Jurnalul pe anul 1846*, ms. Bibl. Acad. nr. 4 638, p. 15 și 59. La 26 ianuarie 1846, autorul notează: «Astă-seară citii lui Andronescu ceva din Mitchevici», precizînd că încă este trecut de fiori în urma lecturii. La 28 iulie, același an, scrie: «Citesc pe Michelet... pe Mickiewicz și ard de dorința activității, iar în altă parte afirmă că tinerii români nu-și puteau stăpîni lacrimile în timpul audierii cursurilor lui Mickiewicz la Collège de France. Vezi și dosarul lui C. A. Rosetti din Biblioteca Academiei, nr. 4 846.

² Vezi în privința aceasta și relatările din scrisorile lui Ivan Turgheniev publicate de Samuel Fiszman, *Archiwalia Mickiewiczowskie*, Cracovia, 1962, p. p. 96—113.

Noi știri la Stefania Skwarczyńska, *Z paryskich materialów mickiewiczowskich*, în «Pamiętnik Literacki», LV, 1964, nr. 3, p. 188—190.

³ Comp. cu Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*, ed. St. Pigoń, Cracovia, 1924, p. 90.

⁴ Irmina Śliwińska, Wanda Roszkowska și St. Stupkiewicz, *op. cit.*, p. 71.

⁵ I. C. Chițimia, în *Rsl*, II (1958), p. 133—135; Y. Le Hir, *A. Mickiewicz et F. Lamennais*, în «Annales de Bretagne», 1948, p. 47—58.

puține pînă la această dată, și anume numai în limbile franceză, germană și italiană, iar în al doilea rînd, fiindcă faptul în sine dovedește prețuirea de care se bucura Mickiewicz printre intelectualii români, dovedită din plin și pe alte căi. Traducerea s-a făcut, după cercetările subsemnatului, din limba italiană. Se păstrează chiar în text, în paralel, unui termen tradus, ca *libertà*, alături de *slobozenie*. Autorul traducerii rămîne deocamdată necunoscut¹. Traducerea reușește în mare măsură să păstreze timbrul și stilul biblic al originalului, ceea ce dovedește înțelegerea artei lui Mickiewicz și pătrunderea în adîncul operei lui:

«La început era credința întru unul Dumnezeu și era slobozanie pe lume. Și nu au fost pravile, ci numai voia lui Dumnezeu, și nu era nici stăpîni nici robie, ci numai patriarhi și copii a lor»².

Frumoase și vizionare sînt pasaje, în original și în traducere, în care autorul acuză clasele stăpînitoare de neomenie și îmbuibare, feudalii lepădîndu-se mai tîrziu de titlurile lor în fața «norodului» răsculat, iar bancherii burgheziei rămînînd să-și lingă aurul, de foame: «și iată vor veni zile, unde veți linge aurul vostru și veți roade hîrtia voastră, și nimenea nu va trimite voaună nici pîne, nici apă»³. Traducătorul este, negreșit, unul din revoluționarii de la 1848, spirit de avînt politic și de fior poetic.

Cît de cunoscut devenise Adam Mickiewicz în țara noastră o dovedește, între altele, scrisoarea Zoi Goleșcu, mama Goleștilor, care, la 12 februarie 1851, spune textual că i s-a vorbit «d'un ouvrage fait par le fameux Mickiewicz, intitulé *Les derniers moments de la Pologne* și dacă este posibil să-i fie trimis de la Paris printr-un mijloc sigur («si vous le trouvez, faites-moi le plaisir de me l'envoyer par quelque occasion sûre»)»⁴. Se vede că Mickiewicz era obiect de discuții în întîlnirile din țară, iar Zoe Goleșcu citise probabil și alte opere ale poetului polon, de ținca neapărat să i se trimită lucrarea de mai sus, care, de fapt, circula în manuscris, ca un extras din cursul de la Collège de France, și care s-a tipărit la Paris de-abia în 1867, de către fiul poetului, Wł. Mickiewicz, sub titlul *Histoire populaire de Pologne*.

Operele lui Adam Mickiewicz s-au răspîndit în țară în special în traduceri franceze și germane, descoperite în bibliotecile publice⁵. Răspîndirea lor a fost ușoară în Transilvania. În schimb, în Principate operele au fost considerate ca periculoase, și pe o listă de cărți interzise, emisă la Iași, figurează și «*Oeuvres poétiques* de Mickiewicz, 2 vol.». Desigur, este vorba de traducerea efectuată de Kristian Ostrowski și publicată în ediția a 2-a, la Paris, în 1845, în 2 volume, apoi în alte ediții.

În 1852, A. Papiu-Ilarian se referă la activitatea politică a lui Mickiewicz privind Europa Orientală și la «organul» condus de el în acest scop⁶, fiind vorba deci de «*La Tribune des peuples*».

¹ Necunoscut a rămas multă vreme și autorul originalului tradus, adică Mickiewicz, căci I. Bianu în *Catalogul manuscriselor românești*, tom. I, București, 1907, p. 335, înregistrează manuscrisul fără să indice numele lui Mickiewicz, deși traducerea românească era de mult cunoscută în cercurile poloneze și citată ca operă a marelui poet (cf. Wł. Mickiewicz, *Zywot Adama Mickiewicza*, t. IV Poznań, 1895, p. 67). Probabil că însuși Mickiewicz luase cunoștință de traducere, din moment ce știrea despre ea s-a păstrat în familia sa.

² Ms. rom. nr. 147, f. 1 r. Comp. Adam Mickiewicz, *op. cit.*, p. 57.

³ Ms. rom. nr. 147, f. 61 v. Comp. Adam Mickiewicz, *op. cit.*, p. 133-134.

⁴ Cf. Neonila Onofrei, *Contribuții bibliografice la cunoașterea traducerilor românești din opera lui Mickiewicz*, în *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*, București, 1957, p. 122.

⁵ G. Bogdan-Duică, *Alexandru Russo*, în CL, XXV (1901), p. 662, nota 1.

⁶ A. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, t. II, Viena, 1852, p. XII și urm.

Dacă, departe de poet și de cunoașterea directă a omului, s-a creat o atmosferă plină de interes și simpatie, la Paris între emigranții români ea este de-a dreptul entuziastă și înflăcărată. G. Bogdan-Duică are dreptate când afirmă că « Mickiewicz nu era numai cunoscut, ci și adorat de generația română din 1848 ». Toți tinerii români aflați aici — C. A. Rosetti, Ion Voinescu, N. Bălcescu, Ștefan și Alexandru Goleșcu, Dimitrie Brătianu — au stat în preajma lui Mickiewicz, i-au audiat cursurile sau i-au citit operele cu pasiune. O legătură mai strinsă cu poetul au ținut Ion Voinescu, N. Bălcescu și frații Golești. Fără a fi un mare creator, Ion Voinescu dovedește că citise cu atenție și percepușe just esența creației lui Mickiewicz când găsește imagini apropiate în balada lui Goethe *Der Fischer* :

« Und wie er sitzt, und wie er lauscht
Theilt sie die Flut empor,
Aus dem bewegten Wasser rauscht
Ein feuchtes Weib hervor »,

în *Świtezianka* lui Mickiewicz :

« Woda się burzy i wzdyma
Burzy się, wzdyma i wre aż do dna
Kręconym nurtem pochwyca,
Roztwiera paszczę otchłań podwodna,
Ginie z młodzieńcem dziewica »,

și în *Baba Cloanța* lui V. Alecsandri :

« Zbucind apa-n'nalte valuri
Mult în urmă clocoti,
În mari cercuri se-nvîrți
Și de trestii și de maluri
Mult cu vuet se izbi »¹.

Voinescu nu citează versurile lui Mickiewicz direct, ci le parafrazează după o traducere franceză, socotind că Goethe l-a influențat pe poetul polon. Elemente comune există în cele trei imagini, dar fiecare poet le-a creat independent, concepind în tema sa imaginea apei care se agită furios. Interesant și de reținut este faptul că Voinescu cunoștea poezia lui Mickiewicz în general și se încumeta să o pună în comparație cu creații ale altor poeți².

¹ V. Alecsandri, *Les doinas, poésies moldaves*, traduite par J. E. Voinescu, Paris, 1855, p. 19 (prefață). În traducere versurile lui Mickiewicz sună astfel :

« Apa se agită și se umflă.
Se agită, se umflă și fierbe pîn'la fund,
În viru-i răsucit înghite tot,
Își cascade gura abisul, spre adînc,
Dispare fata, și tinărul cu ea ».

Pentru fondul baladei, vezi traducerea lui Vlaicu Birna în Mickiewicz, *Poezii*, București, 1957, p. 85—91. Imaginea respectivă nu păstrează însă liniile originalului :

« Valurile aprig se izbesc de stîncă;
În vârtejuri saltă, gem nepotolite,
Și spre fund se cascade o genune-adîncă
A ei oarbă noapte pe-amîndoi i-nghite ».

² Comparația între balada lui Mickiewicz și cea a lui Goethe este făcută și de K. Ostrowski, în Adam Mickiewicz, *Oeuvres poétiques*, t. I, Paris, 1859, p. 422, nota 4. Problema e reluată mai tirziu de E. Petzold, *Ballada Mickiewicza a Goetho*, în « *Pamiętnik Naukowy i Literacki*, XXXVIII, 1920.

Dintre ceilalți emigranți români, N. Bălcescu a fost cel mai apropiat de Mickiewicz, ca talent și vibrație poetică. Am arătat într-o lucrare și îmi mențin părerea că în această atmosferă a colaborării emigranților români cu cei poloni a luat naștere poemul *Cîntarea României* și el se datorește lui Bălcescu¹. Față de faptul că problema paternității poemului este discutată în continuare², ea merită o reluare. Aici adaug numai că poemul a fost conceput în primul rînd pentru tineretul român, fiindcă se urmărea mobilizarea forțelor patriotice românești și nu s-a încercat crearea de literatură «exhibiționistă» direct în limba franceză, pentru străini, mai ales în momentul 1848. Geniul literar, în concepția romanticilor, trebuia dovedit în limba poporului, în limba națională, și numai opere de documentare puteau fi scrise în limbi străine, accesibile internațional. Exemplul de creație al lui Mickiewicz însuși era elocvent. De altfel, N. Bălcescu spune clar în prefața la publicarea poemului în «România viitoare» din 1850 că poemul ar fi fost descoperit la o mănăstire. Afirmînd acest lucru public și «în fața» lui Russo, Bălcescu, fără nici un înconjur, stabilea originalitatea textului românesc, de pe care cel mult se încercase punerea la cale sau chiar efectuarea unei traduceri în franțuzește pentru străini, ca să ia cunoștință de geniul și jalea poporului român. Versiunea Bălcescu dispune de o armonie și de o artă literară care țin de obicei de original și nu apar într-o traducere. Dar dacă Alecu Russo a realizat el poemul, direct în franțuzește, și Bălcescu l-a tradus numai în românește, cum se explică faptul că Russo n-a găsit cu cale să facă o traducere personală de pe original și s-a mulțumit să parafrazeze textul lui Bălcescu, neînțelegîndu-l și schimbîndu-l eronat, așa cum am arătat în lucrarea amintită? Eventualele locuri neclare la Bălcescu ar fi putut fi luminate cu ajutorul originalului francez, care ar fi fost și personal și cu atât mai limpede pentru autor. *Existența unui original francez nu se poate dovedi în nici un fel, și cu aceasta nici paternitatea lui Russo asupra poemului.*

În anii revoluției de la 1848, prolixul scriitor român Alexandru Pelimon (1820—1881) inserează între poeziile sale traducerea baladei *Alpuhara*, extrasă din poemul istoric *Konrad Wallenrod*. Traducerea este stîngace, dar denotă, o dată mai mult, prezența creației lui Mickiewicz între cititorii și scriitorii noștri³. Cel care a realizat însă în această vreme prelucrări poetice de merit,

¹ I. C. Chițimia, *Адам Мицкевич, Н. Бальцеску и Воспевание Румынии*, în Rsl, II (1958), p. 133—147.

² Vezi Paul Cornea, *O nouă ipoteză asupra paternității «Cîntării României»*, în «Viața românească», XII (1959), nr. 3, p. 94—103, articol reprodus și în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962, p. 269—290. Este interesant că autorul a găsit aceeași argumentare filologică pe care am prezentat-o și eu în articolul citat în notița precedentă, fără să fi luat cunoștință de acest articol, după cum afirmă într-o notă finală la reproducerea lucrării sale în 1962, deși articolul provocase imediat un viu interes printre istoricii literari. Paul Cornea ajunge însă la concluzia complicată a dublei paternități. În continuare: Emil Boldan, *O veche controversă mereu nouă: Cine e autorul poemului în proză «Cîntarea României»*, în VR, nr. 9, p. 176—191; Emil Biedrzycki, *Mikolaj Bălcescu, rumuński pisarz i rewolucjonista*, Cracovia, 1961, 67 p.; N. A. Ursu, *Cîntarea României, opera lui Nicolae Bălcescu*, în «Iașul literar», XII (1961), nr. 12, p. 52—70. Acum în urmă vezi din nou M. Bordenianu, *Nou despre paternitatea «Cîntării României»*, în «Iașul literar», 1963, nr. 1, p. 63—67, și răspunsul lui N. A. Ursu, *Argumente noi în sprijinul paternității lui Bălcescu asupra Cîntării României*, în LR, XII (1963), nr. 5, p. 537—556; Ileana Neiescu, *Aurelia Stan și Ioan Stan, Contribuții statistice la studiul paternității «Cîntării României»*, în «Cercetări de lingvistică» (Cluj), VIII, 1963, p. 329—342.

³ Al. Pelimon, *Colecțiune de poezii. Faptele eroilor*, București, 1857, p. 212—215.

pe baza creației lui Mickiewicz, este Gh. Asachi, unul dintre puținii scriitori, dacă nu singurul, care a citit opera lui Mickiewicz în original, fiindcă își făcuse studiile în Polonia, la Liov, în anii 1798—1804, și învățase limba polonă aici. Se știa că poemul său *Sîmbăta morților* se bazează pe *Dziady* lui Mickiewicz și am dovedit într-un articol publicat în «Romanoslavica», în 1958, că de asemenea baladele *Turnul lui But*, *Sirena lacului* și *Jijia* sînt, de fapt, prelucrări ale baladelor lui Mickiewicz, *Uciezka*, *Rybka* și respectiv *Świtez*¹. Nu este cazul să insist din nou aici asupra acestui lucru. Aaug că Asachi a urmărit cu deosebit interes și activitatea politică desfășurată de Mickiewicz în Europa apuseană în anii revoluției, ceea ce se vede din notele și articolele sale inserate într-o gazetă ca «Albina românească»².

Colaborarea și relațiile strînse cu emigrația polonă la Paris și cu Mickiewicz au continuat și după căderea revoluției³. În această acțiune, Mickiewicz, ca reprezentant al lui Adam Czartoryski, este trimis la Constantinopol, unde se stinge tragic în 1855. Această moarte neașteptată și oarecum enigmatică, a provocat o lungă discuție, prelungită pînă în zilele noastre, unii susținînd că a murit de ciumă, alții că a fost otrăvit de grupul adversar lui Czartoryski. De față, la Constantinopol, a fost Dimitrie Raletti, ale cărui note interesează nu sub acest raport, ci sub raportul prețuirii lui Mickiewicz, fiind de folos și pentru istoria literară polonă:

«A doua zi furăm invitați a petrece convoiul funerar al lui Mickiewicz, însoțit de o legiune polonă [...].

Trupul lui se trimisă la Paris, în patria inimii sale. Avui norocirea a-l cunoaște prin colonelul Jordan. Găsim pe acest venerabil bătrîn într-o cameră la Galata. Cîteva scaune, o saltea așezată pe podele, un portofoliu mare, întins și deschis, cîteva cărți și ciubuce, împrăstiate, și tiutun răvărsat printre ele, acestea compuneau mobilierul bărbatului Poloniei, ce a știut ridica patriotismul pînă la delir, ce s-a știut înălța între poloni ca o ființă ce [...] întărea în inimile poloneze încrederea într-un viitor dorit. Suspinele lui poetice și patriotice au electrizat pe toți bărbații de simțire ai Europei în favorul acestei nații de eroi [...]; fără patrie și avere, fără familie (!), fără tot ce animă pe om de viață, el se sacrifică pentru o idee generoasă și combătut pe inimizii libertății, oriunde îi află»⁴.

Este o pagină impresionantă și semnificativă, puțin cunoscută, închinată de Dimitrie Raletti marelui poet polon cu prilejul morții acestuia. Din însemnările lui Raletti se vede că faima lui Mickiewicz devenise aproape legendară printre români.

Dispariția lui Mickiewicz n-a însemnat aruncarea vălului uitării peste el. În momentele grele ale poporului polon, Mickiewicz reapare în fruntea acestui popor în mintea intelectualilor români. Astfel, în anii șaizeci, cînd se pregătește și apoi se desfășoară răscoala din ianuarie 1863, scriitorul Gr. H. Grădeanu (1893—1897) mai întîi traduce balada *Świtezianka* și o publică în revista lui D. Bolintineanu «Dîmbovița», pe anul 1860, sub titlul *Nimfă*⁵, apoi cu unele

¹ I. C. Chițimia, *Adam Mickiewicz et l'écrivain roumain G. Asachi*, în *Rsl*, I (1958), p. 124—135.

² I. C. Chițimia, *Adam Mickiewicz și poemul său dramatic «Dziady»*, în *Studii de literatură universală*, București, 1956, p. 78.

³ Pentru colaborarea politică vezi recentul studiu: P. P. Panaiteanu, *Revoluția română de la 1848 și alianța polonă*, în *Rsl*, VIII (1963), p. 59—76. Aici și bibliografia problemei. De asemenea, Dimitrie Gh. Ionescu, *Date noi despre «episodul polonez» în revoluția munteană din 1848*, în *Rsl*, VIII (1963), p. 79—85.

⁴ D. Raletti, *Suvenir și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinople*, Paris, 1858, p. 98.

⁵ Gr. H. Grădeanu, *Nimfă*, în «Dîmbovița», 1860, p. 125—126.

retuşări în propria sa revistă «Albina Pindului» pe 1870¹ şi în volumele sale de versuri. Din 38 de strofe a cite patru versuri Granda a reconstruit 19 strofe a cite zece versuri, înmulţind numărul cu aproape patruzeci. Traducerea nu este din cele mai reuşite şi nu poate să se apropie de tonurile şi culoarea de verb a baladei originale, totuşi traducătorul încearcă şi nimereşte linii de imitaţie şi de efect, ca în următoarea imagine în care apar zîna şi tinărul atras de ea în fundul apei:

«Şi acum vultoaia spumă şi mugeşte
Valul cu urgie geme, se roteşte,
Şi-n lumina lunii se văd des în zbor
Doă umbre albe ca uşure nor».

În anul răscoalei, 1863, Granda apelează la tonul eroic din partea a III-a a *Străbunilor*, prezentînd în traducere, în «Reforma» din 11 iulie 1863, scena arestării «filomaţilor», povestită în închisoare de Sobolewski. Stilul este viu şi dinamic, imitînd cu succes originalul:

«Cel mai june se plîngea (el avea zece ani, nenorocitul!) că nu poate să-şi trîscă picioarele încatenate [puse în lanţuri] şi arăta picioarele lui goale şi sîngerate [...]. El observă că poporul plîngea privind lanţurile lui şi le scutură, ca şi cum ar fi vrut să spuie că nu îi par grele. Îndată calul porni în galop, chibitca [trăsură veche] plecă ca o săgeată şi comandantul, ridicîndu-şi pălăria, se înălţă cît putu, apoi strigă cu vocea răsunătoare: «Nu, Polonia nu e moartă»².

După comparaţiile de texte făcute de mine, traducerea s-a efectuat din versiunea franceză a operelor lui Mickiewicz scoasă de Kristian Ostrowski şi publicată la Paris, sub titlul Adam Mickiewicz, *Oeuvres poétiques*, în mai multe ediţii: 1841, 1845, 1849, 1859 (în ultimul an 2 ediţii).

Se ştie acum că, afară de traduceri din Mickiewicz, răscoala poloneză din ianuarie 1863 a avut un viu ecou în presa românească a timpului³.

În 1880, Mickiewicz a fost sărbătorit la Bologna, în Italia, cu prilejul a 50 de ani de la prima călătorie a poetului în această ţară. Ecoul acestei sărbătoriri a străbătut pînă în ţară. În 1881, Ulise Cariadi traduce şi tipăreşte în «Portofoliul român»⁴, versurile de tinerete ale lui Mickiewicz, *Toasty*, cu care poetul întîmpină crearea societăţii tinerilor poloni denumită «Towarzystwo Promienistych». Mickiewicz invită, într-o simbolică interesantă a cuvintelor «promien», «promienisty» (rază, iradiaţie, iradiant) la unirea tineretului într-un corp solidar de acţiune şi de luptă. Cariadi a înţeles sensul subtil al creaţiei, ceea ce se vede din nota însoţitoare, dar, neavînd la dispoziţie «termenii» corespunzători, traducerea lui în proză devine în unele cazuri ilariantă, vorbind de «radioasă lumină» pentru «lumina iradiată de soare», de «fortuna» care împrăştie tineretul (pentru «vijelie», «furtună»), dacă nu există puterea de atracţie, de gravitaţie a solidarităţii, simbolizată prin magnetism etc. etc. Traducerea devine inteligibilă, în unele formulări, numai pe baza originalului. Este totuşi şi aceasta încă un ecou al creaţiei lui Mickiewicz în literatura română.

¹ *Ibidem*, în «Albina Pindului» din 15 ianuarie 1870, p. 1-2.

² G. H. Granda, *Ţarul şi Polonia*, în «Reforma», an. V, nr. 25 din 11 iulie 1863, p. 99-100.

³ Cf. V. Jeglinschi, *Ecoul răscoalei poloneze din 1863 în presa românească*, (sub tipar).

⁴ *Un tuast* (după A. Mickiewicz), în «Portofoliul român», an. I (1881), partea a II-a nr. 8, p. 116. Semnează Ulise Cariadi.

În iulie 1890, osemintele lui Mickiewicz au fost aduse din Franța, de la Montmorency, și depuse cu pompă în cavoul castelului Wawel de la Cracovia, unde se află și azi, alături de Juliusz Słowacki, ale cărui rămășițe au fost aduse aici mai târziu, în 1927. Din nou numele și creația lui Mickiewicz au revenit pe primul plan. Cu acest prilej, tânărul pe atunci poet G. Coșbuc a cinstit memoria poetului polon traducând splendida baladă *Trzech Budrysów* și publicând-o pentru marele public în «Adevărul» din anul următor¹. În locul versului maiestos de 14 și 10 picioare, Coșbuc introduce pe cel popular de 8 și 7 picioare, care-i era la îndemână. Coșbuc are și o inovație în titlu: *Cei patru Budris* în loc de *Cei trei Budris*, considerind că bătrînul tată lituan este un al patrulea erou², alături de fiii lui trimiși la isprăvi și întorși toți trei cu cîte o «noră» poloneză, polonezele fiind lăudate de însuși tatăl băieților, la plecarea acestora în misiuni:

«Polonezele sînt toate
Mici și albe de par crini,
Cu sprîncenile-înbinat
Cu ochi mari de farmec plini...»

Bătrînul Budris recomandase unui singur fiu, de fapt, să-i vină cu o «noră» poloneză, nu tuturor. Lui Kiejstut, de exemplu, îi spusese altceva:

«Kestut tu te du și bate
Pe germanii cavaleri,
Adu-mi pietre nestimate!
Vei găsi destule-averi
De călugări adunate».

Versul este ușor și de limpezimea creației lui Coșbuc, care nu-și dezmințe talentul de traducător nici de data aceasta, deși nu-ncape îndoială că n-a tradus direct din limba polonă.

În 1894, Grigori N. Lazu publică la Iași 451 traduceri libere și imitațiuni de poezii, cu o prefață de A. D. Xenopol, care-l laudă pe autor nu numai ca traducător, dar și ca poet cu creații proprii, necunoscute, meritînd a fi, spunea prefațatorul, tipărite. De Lazu n-a auzit mai nimeni de atunci, ca poet, iar cu traducerile, din diferiți scriitori universali, a făcut o operă de silnicie literară în mare măsură, neavînd suflu poetic. În culegerea sa de traduceri sînt trecute și patru bucăți de Mickiewicz, și anume *Aș vrea să fiu* (din ciclul *Wiersze różne*), *Fragment* (din *Romantyczność*) *Ce este a mea simțire* (fragment din *Dziady*, deși traducătorul notează că este din *Konrad Wallenrod*) și balada *Pani Twardowska*. Unele din traduceri par să fie făcute după o versiune germană, din cîte indică transcrierea unor nume proprii, ca de exemplu «Mephistophel». Primele trei transpuneri sînt slabe, dar balada fantastică și unoristică *Pani Twardowska*³, într-o structură nouă de vers, dă o bună idee de forța creatoare a lui Mickiewicz, în care eroul Twardowski scapă de diavolul căruia îi vînduse sufletul, prezentîndu-i pe nevastă-sa, de care dracu se sperie și fuge:

«Dracu-ascultă și la damă pe furiș cu groază cată,
Vrea și el acum să fugă, însă ușa-i încuiată,

¹ *Cei patru Budris* (după Adam Mickiewicz), de G. Coșbuc, în «Adevărul» din 12 aprilie 1891, p. 2.

² Dacă nu cumva inovația se află în vreuna din traduceri, de exemplu în cea maghiară a lui H. Béla, publicată în «Budapesti Hírlap», 1890, nr. 191, de care am luat indirect cunoștință.

³ Vezi întreaga baladă în A. Mickiewicz, *Poezii*, p. 102—107.

Și fereastră și taraba — deci pe borta cheii grabnic
 Scapă bietul și tot fuge — și azi fuge, fuge strașnic»¹.

Traducerea păstrează în mare măsură imaginile plastice ale originalului. Dracul, de exemplu, fuge în ambele versiuni pe « gaura cheii », nu pe « horn », ca în traducerea mai nouă a lui Vlaicu Birna. Este de remarcat faptul că opera lui Mickiewicz devine din ce în ce mai familiară și mai cunoscută, transpunându-se în limba română tot mai mult din capodoperile poetului polon.

Peste zece ani, în 1904, în « Revista ideii », condusă de scriitorul democrat Panait Mușoiu, Eugen Grosu publică *Revistă militară*², traducere în proză a celebrului final *Przegląd wojska* din *Dziady*, cu răsunet și în creația lui Șevcenko³.

N. Iorga a avut o intuiție excepțională a valorilor, ca și Hașdeu. A cunoscut marile capodopere ale literaturii universale și le-a popularizat prin scrieri și conferințe diverse. Revista « Floarea darurilor », condusă de el și destinată marelui public, apărută în 1907, este o comoară de literatură universală în traduceri, încă necunoscută și neexplorată cum se cuvine pentru vremea noastră. Marii creatori ai lumii și-au găsit aici locul (sub condeiul, de cele mai multe ori, al unor traducători de talent poetic): Shakespeare, Goethe, V. Hugo, Longfellow, Byron, Lessing, Schiller, Lamartine, Pușkin, Lermontov, Shelley, Al. Manzoni, Alfred de Musset, Edgar Poe, Sully-Prudhomme etc. etc. Între ei se află și Mickiewicz. În « Floarea darurilor » este, de fapt, o antologie « dispersată » a poeziei universale. Iorga avea darul să spună într-o frază ceea ce alții se munceau să spună în pagini întregi. Pentru fiecare dintre marii scriitori traduși face singur caracterizarea, la prima traducere (traduceri sînt mai multe), în puține cuvinte, dar plastice și pline de conținut. Și-a căutat singur traducătorii și adeseori le-a indicat operele de tradus. Pentru Mickiewicz a apelat întâi la un traducător de origine polonă, Francisc M. Șubinski, care însă nu avea simțul poetic al limbii române și nici, se pare, talent literar. Traducerea sonetului *Celor ce fac vizite (Do wizytujących)*⁴ reprezintă o « spargere » a creației lui Mickiewicz în cuvintele unei noi limbi și este lipsită de emoția poeziei. Iorga a observat, se pare, neajunsul și la a doua traducere, *Alușta în noapte (Alusztu w nocy)*⁵, sonet remarcabil; Șubinski a făcut, probabil, numai traducerea brută, iar Ion Pajură a turnat-o în versuri splendide. Traducerea este o capodoperă, iar versul este încântător:

« Bat vînturi răcoroase, căldura zilei scade,
 Pe-ai lui Ciatîr-Dag umeri făclia lunii cade;
 Se sfarmă-n rîu de focuri și-ndată asfințește.
 Trudit stă călătorul și-n jurul lui privește:

Se pierd în umbră munții, dorm negrele vâlcele,
 Ca-n vis șoptesc izvoare pe paturi de-albăstrele;
 Iar muzica aceasta a florilor, parfumul,
 Spre inimă de-a dreptul își pregătește drumul.

¹ Gr. N. Lazu, 451 traduceri libere și imitațiuni de poezii, Iași, 1894, p. 367.

² Adam Mickiewicz, *Revistă militară*, trad. de Eugen Grosu, în « Revista ideii » iunie 1904, p. 60—61.

³ I. C. Chițimia, *Legăturile lui Taras Șevcenko cu scriitorii revoluționari poloni*, în Rsl, VIII (1963), p. 249.

⁴ Din Adam Mickiewicz, *Celor ce fac vizite*, trad. de Francisc M. Șubinski, în « Floarea darurilor », II (1907), p. 293.

⁵ Din Adam Mickiewicz, *Alușta în noapte*, trad. de Ion Pajură, în « Floarea darurilor », II (1907), p. 340.

Sub aripile păcii adorm în întuneric;
Deodată mă deșteaptă un meteor feeric:
Mult timp potop de aur, văzduhu-aprins rămîne.

O noapte orientală! Ca mîndrele cadine,
Alinți și-adormi și-n urmă, cînd somnul e-n putere,
Iar mă deștepti c-o rază spre altă mîngăiere».

Este una dintre cele mai frumoase traduceri în limba română din Mickiewicz, realizată de un traducător despre care astăzi nu mai știe nimeni nimic. Traducerea lui Pajură întrece pe aceea a lui Miron Radu Paraschivescu, publicată în volumul Mickiewicz, *Poezii*, p. 158, care nu transmite imaginile originalului și care în final pierde și respirația poetică:

«Ești ca și-o odaliscă, răsăriteană noapte!
Cînd ațipesc, m-alinți cu mîngioase șoapte,
Dar ochii ce-ți scînteie m-aduc iar în trezie».

În fruntea primei traduceri din «Floarea darurilor» N. Iorga se exprimă scurt despre poetul polon: «Mickiewicz este întreagă lira Poloniei în epoca romantică».

În anul următor, 1908, delicatul poet Barbu Nemțeanu (1887—1919), autorul versurilor pline de prospețime din volumul *Stropi de soare* (1915), traducător din Lessing, Goethe, Lenau, Wilde, Heine, a tradus din Mickiewicz două sonete, *Răsărit și amurg* (*Ranek i wieczór*) și *Întîlnirea în luncă* (*Widzenie się w gaju*), pe care le-a publicat în «Viața literară și artistică»¹. *Întîlnirea în luncă* este ratată de poet prin siluirea imaginilor originalului, dar *Răsărit și amurg* are note de poezie mickiewicziană prin păstrarea inovațiilor de culoare:

«Salut ingenunchiat! Ea, în fereastră,
Resfiră păru-i lung și-l dă pe spate
Mă-ntreabă-apoi: de ce așa-n tristețe
Priviri trimitem — eu și floarea-albastră?»

Progresiv, Adam Mickiewicz este receptat în literatura română tot mai variat. Peste un număr de ani, în 1913, Al. Iacobescu, cu merite considerabile în transpunerea literaturii polone în limba română², traduce pentru prima dată în românește cartea I din *Pan Tadeusz*, publicată într-un lung șir de foiletoane în gazeta «Doljiul» de la Craiova pe 1913³. Analiza traducerii dovedește că autorul a întrebuițat versiunea franceză efectuată de K. Ostrowski.

Traducerea celebrului poem al lui Mickiewicz este efectuată în proză, într-o formă limpede și uneori distins literară:

«Un mare număr de snopi de grîu se-ngrămădeau de-a lungul brazdelor, arătînd munca plugului, care din zori deschidea șirul pămîntului negru și fertil, aparținînd, fără îndoială, casei

¹ Adam Mickiewicz, *Răsărit și amurg și Întîlnirea în luncă*, trad. de B. Nemțeanu, în «Viața literară și artistică», III (1908), nr. 13 din 30 martie, p. 5.

² Lui Al. Iacobescu i se datoresc, între altele, traduceri din H. Sienkiewicz: *Quo vadis* (București, 1939; ed. a 2-a — 1943; ed. a 3-a — 1945); *Prin foc și sabie* (București, 1941, ed. a 2-a: 1942); *Potopul* (București, 1941); *Pan Wolodowski* (București, 1942; ed. a 2-a: 1945); *Neamul Polaniecki* (București, 1941); *Cavalerii Crucii* (București, 1945). De asemenea, a tradus din Stanisław Wyspiański drama *Judecătorii* (*Sędziowie*), publicată în «Propilee literare», III (1928), nr. 11—12, p. 23—35.

³ Adam Mickiewicz, *Tadeu Sopłitza*, trad. de Al. Iacobescu, în «Doljiul», IV (1913), 11 ianuarie — 1 februarie.

albe, ale cărei brazde erau cultivate cu atita lux, încît răzoarele grădinii deveniseră o fermă, unde domnea ordinea și îmbelșugarea. Porțile îngrătite, larg deschise, arătau ospitalitatea stăpînilor și păreau că invită pe călător să vie să se odihnească de oboseala drumului».

Autorul a avut de gînd să continue publicarea poemului, dar gazeta și-a încetat apariția. În schimb, Al. Iacobescu a publicat traducerea baladei fantastice *Tukaj*, în «Viața literară» de la Craiova pe anul 1915¹. Traducerea este făcută în versuri albe, dar cu efecte de culoare și ton, în chipul creației lui Mickiewicz:

«La răsărit, într-un azur himeric,
Urca pe scări de slavă luna plină
Porni apoi prin vesela grădină.
Cununi de flori dormeau pe brazde-nalte;
Zefiri treceau în zbor, răpind parfumul,
Privighetoarea, nevăzută-n umbră,
Cînta, cum nu cîntase niciodată».

Dacă primul război mondial a întrerupt continuitatea interesului pentru opera lui Mickiewicz, după terminarea războiului și între cele două războaie nu s-a ajuns la un nou ritm al traducerilor. În 1925, Ileana Zara a transpus, dintr-o versiune franceză, cîteva fragmente din *Pan Tadeusz* și altele din *Dziady*, publicate ca anexă la cursul de istoria literaturii polone ținut de Stefan Glixelli la universitatea populară condusă de N. Iorga la Vălenii de Munte². Traducerea este corectă, dar înseamnă prea puțin pentru o epocă nouă, iar în unele locuri e nu numai prozaică, ci și burlescă, de pildă în cazul invocării Lituaniei din *Pan Tadeusz*:

«Lituanie! o patria mea!
S-a isprăvit cu tine!»

De altfel, începutul acesta superb, în original, al poemului, pe care Mickiewicz l-a trecut prin cinci variante pînă a nimerit acordul cel mai reușit, este deficitar în toate traducerile și doar prin aproximație s-ar putea transmite clocotul durerii poetului:

«Lituanie, țara mea, tu ești ca sănătatea,
Pe care o prețuiești cînd n-o mai ai;
Azi frumusețea ta, în toată-a ei podoabă,
O văd și o descriu, fiindcă mi-e dor de tine».

Renunțarea la rima facilă poate salva ideea.

În anii puterii populare, în planul de traduceri integrale din literatura universală s-a tradus în întregime în versuri și s-a publicat poemul *Pan Tadeusz*³ și un volum de poezii⁴. Sint, negreșit, cele mai avansate realizări în tălmăcirea

¹ Adam Mickiewicz, *Tukaj*, poemă, trad. de Al. Iacobescu, în «Viața literară» (Craiova), an. I, 20 iunie 1915, p. 83—84. Și această baladă este tradusă după versiunea franceză a lui K. Ostrowski, care a adăugat operei o completare intenționată de Mickiewicz, dar realizată de prietenul său Edward Odynieć și publicată în revista «Melitele», II, 1830.

² Ștefan Glixelli, *Scurtă istorie a literaturii polone*, trad. de N. I. Herescu, Vălenii de Munte, 1925, p. 62—76 (fragmentele din *Pan Tadeusz*), p. 77—89 (fragmentele din *Dziady*).

³ Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz sau ultima încălcare de pămînturi în Lituania*, traducere de Miron Radu Paraschivescu, București, 1956, 463 p.

⁴ Adam Mickiewicz, *Poezii*, trad. de Vlaicu Birna, Miron Radu Paraschivescu și Virgil Teodorescu, București, 1957, 207 p.

operii lui Mickiewicz. Noi traduceri vor ridica pe o treaptă mai înaltă arta transpunerii creației lui Mickiewicz în limba românească.

Poet de geniu și de valoare universală, nu este, probabil, o exagerare să afirmăm că Mickiewicz a devenit cel mai ilustru exemplu de poet-cetățean, care a luptat pentru libertatea poporului său și a tuturor popoarelor, pentru dreptatea maselor populare. În acest sens a pătruns în literatura română și și-a continuat un lung și triumfal drum, pînă la treapta de valorificare și apreciere din vremea noastră.

АДАМ МИЦКЕВИЧ И РУМЫНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА. ПЕРЕВОДЫ ЕГО ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК

(Резюме)

Автор статьи показывает, какой отклик получили в Румынии деятельность и творчество Мицкевича, а также упоминает о переводах его произведений на румынский язык. Румыны проявили живой интерес к политической деятельности и творчеству Мицкевича еще в годы сотрудничества польских и румынских эмигрантов в Париже. Его лекции в Collège de France с большим интересом слушали молодые румыны, и в те же годы было целиком переведено на румынский язык его произведение *Книги народа польского и пилигримства польского*, которое хранится в Библиотеке Академии (за № 147). В статье приводятся высказывания представителей румынской общественности о Мицкевиче. Автор отмечает ряд переводов произведений польского поэта, частью забытых, хотя и представляющих большую ценность. Упоминаются или анализируются, например, переводы баллад: *Альпухара* (1857) Ал. Пелимона, *Свитезиянка* (1860) Гр. Грандя, являющегося и переводчиком части поэмы *Дядя* (1863), *Будрыс и его сыновья* (1891) Дж. Кошбука, *Пани Твардовская* (1894) Гр. Лазу. Перевод сонета *Алушта ночью* Иона Пажурэ, опубликованный в 1907 году в журнале «*Floarea darurilor*» Н. Иорги, является одним из лучших. Автор также отмечает перевод сонета *Утро и вечер* (1908) поэта Б. Немтяну, перевод первой книги из *Пана Тадеуша* (1913) и баллады *Тукай* (1915) Ал. Якобеску. Упоминаются и переводы, сделанные после 1 мировой войны. Творчество Адама Мицкевича получило живой отклик в румынской литературе.

ADAM MICKIEWICZ — INFLUENCES SUR LA LITTÉRATURE ROUMAINE. LES TRADUCTIONS DE SON OEUVRE EN ROUMAIN

(Résumé)

L'étude débute par la démonstration du vif intérêt suscité parmi les jeunes intellectuels roumains par l'activité politique et l'œuvre littéraire de Mickiewicz, dès l'époque de la collaboration, à Paris, entre l'émigration polonaise et l'émigration roumaine. Les cours faits par Mickiewicz au Collège de France étaient passionnément suivis par les jeunes Roumains, et c'est de ces années-là que date une traduction intégrale du *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*, conservée dans la Bibliothèque de l'Académie. L'auteur évoque ensuite les opinions formulées sur Mickiewicz par certaines personnalités marquantes de la culture roumaine, pour s'attarder finalement sur les nombreuses traductions faites de l'œuvre de ce grand poète, dont quelques-unes oubliées bien que méritoires. On insiste sur la traduction des ballades *Alpuhara* (1857) par Al. Pelimon, *Sвитезиянка* (1860) par Gr. H. Grandea — qui est aussi l'auteur d'une traduction fragmentaire des *Dziady* (1863) —, *Trzech Budrysów* (1891) par le remarquable poète George Coșbuc, *Pani Twardowska* (1894) par Gr. Lazu. Une des plus belles traductions roumaines de Mickiewicz est celle du sonnet *Alușta w nocy* par Ion Pajură, publiée en 1907 dans le revue «*Floarea darurilor*» de N. Iorga. L'auteur remarque aussi la traduction du sonnet *Ranek i wieczór* (1908) par B. Nemțeanu, ainsi que la traduction du premier livre de «*Pan Tadeusz*» (1913) et de la ballade *Tukaj* (1915) par Al. Iacobescu; l'auteur rappelle, en fin de comptes, les traductions faites de Mickiewicz après la première guerre mondiale. En guise de conclusion générale, on constate que l'œuvre d'Adam Mickiewicz a joui d'un vaste écho dans la littérature roumaine.